

Т. Ковальчук, канд. юрид. наук, доц.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто напрями наукових досліджень у сфері правової охорони земель в Україні, виділено проблеми правового регулювання у зазначеній сфері та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: правове регулювання, правова охорона земель.

В статье рассмотрены направления научных исследований в сфере правовой охраны земель в Украине, выделены проблемы правового регулирования в этой сфере и предложены пути их решения.

Ключевые слова: правовое регулирование, правовая охрана земель.

The article reviews research areas in the field of legal protection of land in Ukraine, highlighted the problems of legal regulation in this area and suggested solutions.

Key words: regulation, legal land protection.

Дослідження питань охорони земель як невід'ємної складової навколишнього природного середовища набувають в сучасних умовах своєї актуальності, оскільки, незважаючи на положення Конституції України про те, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, в умовах сьогодення, стан земельних ресурсів в Україні близький до критичного, оскільки на всій території нашої держави поширені процеси деградації земель, серед яких найбільш масштабними є ерозія (близько 57,5 відсотка території), забруднення (близько 20 відсотків території), підтоплення (близько 12 відсотків території) (Розділ 1 Закону України "Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року" від 21 грудня 2010 року (далі – Стратегія) [1].

Такий стан свідчить, зокрема, як про низький рівень суспільної екологічної свідомості, так і про відсутність дієвого механізму правового регулювання охорони земель в Україні, складовим елементом якого є позитивне правове регулювання відносин у сфері охорони земель, яке, в свою чергу, має враховувати наукові доробки вчених у зазначеній сфері.

Витоки наукових досліджень у сфері охорони земель як складової навколишнього природного середовища беруть свій початок ще з часів Союзу РСР, в період наукового осмислення необхідності розробки механізму правового регулювання щодо забезпечення охорони природних ресурсів поряд із їх використанням. Окремі складові такого механізму досліджувались такими вченими як Андрейцев В.І. [2], Вовк Ю.О. [3], Гетьман А.П. [4], Єрофєєв М.І. [5], Колбасов О.С. [6], Костицкий В.В. [7], Мунтян В.Л. [8; 11], Носік В.В. [9], Петров В.В. [10], Розовский Б.Г. [11; 12], Титова Н.І. [13], Шемшученко Ю.С. [11; 12; 14] та іншими вченими.

Відносини щодо змісту поняття та різних складових механізму правового регулювання охорони земель за часів незалежності України були предметом дослідження багатьох вчених. Так, зокрема, дослідження змісту поняття охорона землі, у тому числі, як основного національного багатства з урахуванням функцій, які виконує земля у життєдіяльності людини та розвитку суспільства, проведені в спеціальній земельно-правовій та еколого-правовій літературі на рівні монографічних та дисертаційних досліджень, в підручниках, навчальних посібниках з земельного та екологічного права, коментарях Земельного кодексу України, окремих статтях, матеріалах конференцій такими вченими як: Андрейцев В.І. [15; 16; 17], Балюк Г.І. [18; 19], Вівчаренко О.А. [20], Гавриш Н.С. [21; 22], Кобецька Н.Р. [23], Кудінов В. [24], Кулинич П.Ф. [25; 26], Лейба Л.В. [35], Мірошніченко А.М. [28; 29], Марусенко Р.І. [29], Носік В.В. [30], Саркісова Т.Б. [19], Семчик В.І. [31], Титова Н.І. [32], Фролов М.О. [33], Шульга М.В. [34; 35] та іншими вченими.

Зазначеними науковцями дослідження поняття охорона земель здійснювалось виходячи, по-перше, з по-

ложень ч.1 ст. 14 Конституції України, згідно з якою земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [36], яке знайшло своє закріплення в ч.1 ст. 1 Земельного кодексу України (далі- ЗК України) [37]; по-друге, принципів земельного законодавства, визначених ст. 5 ЗК України щодо забезпечення раціонального використання та охорони земель та пріоритету вимог екологічної безпеки та принципів державної політики у сфері охорони земель, та визначених ст. 3 Закону України "Про охорону земель": 1) забезпечення охорони земель як основного національного багатства Українського народу; 2) пріоритет вимог екологічної безпеки у використанні землі як просторового базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва; 3) відшкодування збитків, заподіяних порушенням законодавства України про охорону земель; 4) нормування і планомірне обмеження впливу господарської діяльності на земельні ресурси; 5) поєднання заходів економічного стимулювання та юридичної відповідальності в галузі охорони земель; 6) публічність у вирішенні питань охорони земель, використанні коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів на охорону земель [38]; по-третє, принципів охорони навколишнього природного середовища, визначених, ст.3 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" [39]; по-четверте, розгляду землі як складової навколишнього природного середовища та об'єкту правової охорони згідно із ст. 5 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища"; по-п'яте, законодавчого закріплення поняття охорони земель (ст. 162 ЗК України, ст. 1 Закону України "Про охорону земель").

Так, охорону земель розглядають у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні охорона земель – це комплекс регулятивних правовідносин, у яких опосередковуються економічні, організаційні, науково-технічні заходи, спрямовані на забезпечення збереження земель та їх ощадливе, дбайливе, раціональне, ефективне використання. Здійснення цих заходів реалізується за допомогою державно-владного впливу на поведінку учасників земельних правовідносин, що дозволяє вести мову про наявність системи правових заходів, з одного боку, як форми юридичної реалізації економічних, науково-технічних, організаційних заходів, і, з другого боку, про відносно самостійну групу заходів охорони земель – правової охорони земель, яка і являє собою конкретно-юридичне розуміння охорони земель [33, 633].

За іншим науковим підходом правову охорону земель прийнято розглядати як такий стан суспільних відносин, за яких за допомогою правових норм і заходів екологічного, економічного, земельно-правового, науково-технічного й іншого характеру гарантується та забезпечується збереження і захист усіх категорій земель, запобігання погіршенню стану довкілля та зняття інших наслідків, небезпечних для життя і здоро-

в'я людей, а також застосування до порушників вимог законодавства про охорону земель заходів юридичного впливу. Крім того правова охорона земель розглядається як один із засобів забезпечення екологічної безпеки та гарантія реалізації права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля, що закріплено Конституцією України [19; 281].

Заслуговує на увагу науковий підхід Андрейцева В.І. щодо поняття правової охорони земель сільськогосподарського призначення як комплексу ґрунтозахисних, організаційних, економічних, науково-технічних та державно-правових засобів, спрямованих на поліпшення якості, продуктивності земель, підвищення родючості ґрунтів, забезпечення дотримання вимог їх збереження відповідно до земельного законодавства та зобов'язань за земельно-правовими договорами [15; 277] та розкриття змісту кожного із наведених заходів через перелік відповідних процедур.

Так, наприклад, організаційно-технічні засоби охорони земель сільськогосподарського призначення включають: а) знімання, використання і збереження родючого шару ґрунту при проведенні робіт, пов'язаних із порушенням земель; б) рекультивацию порушених земель; в) тимчасову консервацію деградованих сільськогосподарських угідь; г) раціональну організацію території [15; 277]. Враховуючи, що кожна із зазначених процедур врегульована на рівні законів та підзаконних актів, виникає потреба у їх систематизації.

В умовах розвитку різних форм права власності на землю та земельні ділянки, законодавчо врегульованих процедур щодо набуття та припинення прав на земельні ділянки та усвідомлення необхідності проведення дієвих заходів щодо охорони земель, залишаються актуальними наукові висновки, які розкривають зміст положення Конституції України – "земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною", що передбачає, зокрема: 1) пріоритет її правового режиму порівняно з іншими матеріальними та духовними об'єктами національного багатства, підпорядкованість правового урегулювання режиму цих об'єктів правовому режиму землі як основної матеріальної цінності й національної святині, що належить на праві власності Українському народові та підлягає особливій охороні державою; 2) її формально-юридичну легалізацію як біолого-географічної, екологічної, рекреаційної, лікувальної, оздоровчої, історико-культурної та іншої цінності нації, що потребує посиленої особливої охорони держави, враховуючи її унікальні природні властивості, що забезпечують існування та розширення на ній об'єктів з підвищеним режимом державно-правової охорони з урахуванням виконання ними життєво необхідних функцій для людини та інших об'єктів живої природи, суспільства і нації; 3) виділення її окремих осередків з метою особливої державно-правової охорони шляхом зонування та встановлення специфічного правового режиму збереження господарської діяльності, яка спроможна створювати безпеку для життя та здоров'я людей, особливо охоронюваних об'єктів довкілля та інших унікальних і цінних об'єктів матеріального світу [16; 173].

Очевидно, що зазначені положення потребують нового осмислення та врахування при розробці нової редакції як Загальнодержавної програми використання та охорони земель так і нової редакції Земельного кодексу України.

Заслуговує на увагу і наукова характеристика вченими-правниками складових охорони земель на підставі аналізу чинного законодавства та практики його застосування, виділення стимулюючої, превентивної, кон-

тролюючої та каральних функцій держави в охороні земель [19, 281-284; 22; 26; 28 тощо]

Дослідження охорони земель через характеристику правового регулювання ґрунтозахисних, організаційних, економічних, науково-технічних, юридичних та інших землеохоронних заходів з виділенням їх складових та дослідження, зокрема, окремих процедур (консервації, рекультиваци тощо), необхідності проведення екологічного аудиту як правового інструменту охорони земель були проведені такими вченими як Бусуйок Д.В. [40], Гавриш Н.С. [41], Ковальчук Т.Г. [42; 43], Краснова М.В. [44, 197-201], Коваленко Т.О. [45], Кичилок Т.С. [46], Лісова Т.В. [47], Разметаєв С.В. [48], Стрельник В.В. [48], Шульга А.М. [49], Шульга М.В. [50] та іншими вченими.

Окремий напрям досліджень вчених-правників складають правовідносини у сфері охорони земель від впливу антропогенної діяльності людини та природних факторів, які проводили такі науковці як Мураховська О.О. [51], Оверковська Т.К. [52] та інші. Так, зокрема, на думку Оверковської Т.К. правову охорону земель від забруднення та псування доцільно розглядати як комплекс правовідносин, при реалізації яких на основі правових норм та реалізації науково-обґрунтованих заходів економічного, екологічного, організаційного, земельно-правового, еколого-правового, науково-технічного, технологічного та іншого характеру гарантується та забезпечується запобігання та усунення негативних наслідків забруднення земель виробничими та побутовими відходами, стічними водами, токсичними, хімічними та радіоактивними речовинами [52, 4].

Особливості правового регулювання охорони таких категорій земель як землі сільськогосподарського призначення, оздоровчого призначення, житлової та громадської забудови, земель лісгосподарського призначення, земель транспорту тощо, особливостей охорони земель різних категорій як складової їх правового режиму, а також особливості охорони особливо цінних земель були проведені такими науковцями як Бондарчук Н.В. [53], Булах І.Г. [54], Гапотченко Т.М. [55], Греков В.О. [56], Ковальчук Т.Г. [57], Костецька О.Я. [58], Кравченко С.Д. [59], Кулинич П.Ф. [60; 61], Ониськів О.М. [62], Петлюк Ю.С. [63], Ришкова Л.В. [64], Санніков Д.В. [65], Чопик О. [66], Шаптала О.С. [67] та іншими вченими.

Так, зокрема, заслуговують на увагу висновки дисертаційного дослідження Кулинича П.Ф. у сфері правових проблем охорони земель сільськогосподарського призначення щодо: 1) необхідності забезпечення у правовому регулюванні пріоритетності охорони сільськогосподарських земель над їх використанням; 2) вдосконалення правової політики у сфері охорони і використання земель сільськогосподарського призначення шляхом наповнення її змісту природничими закономірностями функціонування агросфери, які відображають функціонування земель сільськогосподарського призначення не лише як засобу аграрного виробництва, а, насамперед, як природного ресурсу; 3) щодо обґрунтування системи об'єктів правовідносин охорони і використання земель сільськогосподарського призначення, яка включає: сільськогосподарський земельний фонд країни, сільськогосподарські угіддя, меліоровані землі, ґрунти, полезахисні лісосмуги, агроландшафт, землі органічного землеробства [61, 4-6].

Досліджуючи питання правового регулювання охорони та використання особливо цінних земель, Ришкова Л.В., на підставі аналізу цілей правового забезпечення підвищеної охорони для земель, що входять до складу особливо цінних, зокрема, недопущення вилучення високопродуктивних земель сільськогосподарського призначення, збереження земельних ділянок, на

яких розташовані унікальні та типові ландшафти, об'єкти культурної спадщини, їх ролі у забезпеченні екологічної безпеки, обґрунтовує доцільність поділу земель на особливо цінні землі сільськогосподарського призначення та особливо цінні землі несільськогосподарського призначення [64, 5].

Особливості правового регулювання обов'язків і заборон у сфері охорони земель, співвідношення публічних та приватних інтересів у зазначеній сфері були предметом досліджень, таких вчених як Вівчаренко О. [68], Костецька О.Я. [69], Кулик Н.І. [70] та інших науковців.

Що ж стосується проблем правового регулювання у сфері охорони земель в Україні, то доцільно зазначити, що відносини у сфері охорони земель як складової навколишнього природного середовища врегульовані нормами Конституції України, численними законами та підзаконними актами, серед яких значну питому вагу займають стандарти Союзу РСР, перелік яких займає не одну сторінку тексту [28, 662-665]. Так, наприклад, відносини щодо охорони земель лише на рівні законів врегульовані положеннями Стратегії, Земельним кодексом України, Законами України "Про охорону навколишнього природного середовища", "Про охорону земель", "Про меліорацію земель" від 14 січня 2000 року, "Про землеустрій" від 22 травня 2003 року, "Про пестициди і агрохімікати" від 2 березня 1995 року, "Про відходи" від 5 березня 1998 року, "Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи" від 27 лютого 1991 року, "Про державний контроль за використанням та охороною земель" від 19 червня 2003 року тощо.

Незважаючи на таку кількість нормативних актів практично заходи щодо охорони земель не виконуються, про що було зазначено в рішенні Ради національної безпеки і оборони "Про виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України з питань регулювання земельних відносин, використання та охорони земель", введеного в дію Указом Президента України від 12.01.2009 р. №5/2009 [71].

Серед причин вищезазначеного можна виокремити наступні:

Відсутність послідовної державної політики щодо охорони земель, що обумовлено, зокрема, по-перше, відсутністю Загальнодержавної програми використання та охорони земель, проекти якої за часів незалежності України розроблялись та подавались на розгляд Верховної Ради не один раз [72; 73 тощо]; по-друге, постійною реорганізацією системи органів спеціальної компетенції з питань земельних ресурсів [74], по-третє, пріоритетом економічних інтересів над екологічними в правовому регулюванні відносин у сфері використання та охорони земель.

2. Відсутність дієвого механізму правового регулювання у сфері охорони земель, що обумовлено, зокрема, 2.1.) відсутністю: а) єдиного підходу законодавця щодо змісту заходів охорони земель, передбачених в ст. 164 ЗК України та ст. 22 Закону України "Про охорону земель", про що вже зазначалось в спеціальній літературі [28; 24 та ін.]; б) чітких законодавчо закріплених процедур із відповідними стадіями та етапами щодо реалізації організаційно-технічних, юридичних, ґрунтозахисних, економічних та інших заходів охорони земель; 2.2.) неврахуванням наукових розробок вчених-правників, біологів, вчених науки ґрунтознавства при розробці нормативних актів у сфері охорони та використання різних категорій земель.

3. Неналежне фінансування заходів щодо охорони земель та економічне стимулювання власників земельних ділянок та землекористувачів.

4. Неналежне організаційно-функціональне забезпечення охорони земель.

3. Низький рівень суспільної екологічної свідомості, і, зокрема, низький рівень екологічної свідомості та відсутність інтересу у власників земельних ділянок та землекористувачів у здійсненні заходів щодо охорони земель.

Отже, підсумовуючи все вище зазначене, можна зробити наступні висновки та внести наступні пропозиції.

1. Охорону земель як правову категорію доцільно розглядати як багатоаспектне поняття: 1) як складову державної екологічної та земельної політики держави; 2) як один із визначальних принципів екологічного та земельного права і законодавства; 3) як окремий правовий інститут земельного права та складову інституту екологічного права; 4) як один із засобів забезпечення екологічної безпеки та гарантію реалізації права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля; 5) як складову правового режиму земель (у тому числі різних категорій земель); 6) як систему юридичних обов'язків учасників земельних та екологічних правовідносин; 7) як сукупність юридичних процедур із відповідними стадіями та етапами.

2. Враховуючи наукові підходи та законодавче закріплення поняття охорона земель, правову охорону земель доцільно розглядати як врегульовані правовими нормами суспільні відносини в межах яких реалізуються нормативно-технічні, економічні, організаційно-технічні, ґрунтозахисні, юридичні та інші заходи, спрямовані на забезпечення збереження та відтворення земель, екологічної цінності природних та набутих якостей земель, на раціональне та ефективне використання різних категорій земель залежно від їх цільового призначення, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного та сільськогосподарського призначення відповідно до норм екологічного та земельного законодавства та еколого-правових і земельно-правових договорів.

3. Враховуючи вище зазначене визначення, виникає потреба в належному правовому регулюванні всіх процедур в межах реалізації нормативно-технічних, економічних, організаційно-технічних, ґрунтозахисних, юридичних та інших землеохоронних заходів шляхом систематизації норм, які містяться в численних законах та підзаконних актах, значна питома вага яких належить стандартам, та внесення доповнень до спеціального Закону України "Про охорону земель".

4. Розробка Загальнодержавної програми використання та охорони земель має здійснюватись з урахуванням зміни пріоритету в правовому регулюванні з використанням земель на їх охорону та мати назву "Загальнодержавна програми охорони та використання земель". В зазначеній програмі мають бути враховані: по-перше, доктринальні положення теорії екологічного та земельного права щодо поняття землі як складової навколишнього природного середовища, та поняття охорони землі як основного національного багатства, з урахуванням функцій, які виконує земля в життєдіяльності людини та розвитку суспільства; по-друге, принципи та цілі національної екологічної політики, які передбачені Стратегією, де серед основних цілей її реалізації визначено підвищення рівня суспільної екологічної свідомості, виховання, освіти, культури, моральності з метою формування людини нової генерації, здатної взяти на себе відповідальність за збереження, охорону і захист природи перед прийдешніми поколіннями [75, 37].

5. З метою забезпечення стабільності та послідовності державної екологічної та земельної політики у сфері правового регулювання охорони земель, розробка та

прийняття всіх нормативних актів, у тому числі Закону України "Про ринок земель", має здійснюватись з урахуванням вище зазначених пріоритетів та положень.

1. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 26. – Ст.218. 2. Правова охорона оточуючої сфери в області промислового виробництва / Ю.С. Шемшученко, В.І. Андрейцев і др. – К., Наук. Думка. – 1986. 3. Вовк Ю.А. Советское природоресурсовое право и правовая охрана окружающей среды. Общая часть. Вовк Ю.А. – Х.: Вища шк. Изд.-во при Харьк. Ун-те, 1986. – 160 с. 4. Гетьман А.П. Правове регулювання діяльності обласного звена республіканських комітетів по охороні оточуючої середовища і регулюванню використання природних ресурсів. Автореф. дис. ... к.ю.н. Харків. – 1986. – 24 с. 5. Ерофеев Н.И. Планирование в области охраны окружающей природной среды (организационно-правовые вопросы). Автореф. дис. ... к.ю.н. – К., 1985. – 19 с. 6. Колбасов О.С. Экология: политика-право; Правовая охрана природы в СССР. Учебное пособие / Под ред. В.В. Петрова. М., 1976. – 230 с. 7. Костицкий В.В. Проблемы совершенствования управления охраной окружающей среды на территории области. Автореф. дис. к.ю.н. – Л., 1985. – 21 с. 8. Мунтян В.Л. Правовая охрана природы. – К., 1982. 9. Носік В.В. Правове регулювання раціонального використання земель сільськогосподарських підприємств агропромислового комплексу (на матеріалах Української ССР): автореф. дис. ... к.ю.н.: спец. 12.00.06 / В.В. Носік. – К., 1986. – 23 с. 10. Петров В.В., Экология и право. М., Юрид. лит. – 1982. – 217 с. 11. Шемшученко Ю.С., Мунтян В.Л., Розовский Б.Г. Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды. – К.: Наук. Думка. – 1976. – 279 с. 12. Охрана окружающей среды в городах / Ю.С. Шемшученко, В.А. Чуйков, Б.Г. Розовский и др. – К., Наук. думка, 1981. – 302 с. 13. Титова Н.І. Відповідальність за порушення законодавства про охорону природи. Монографія. – Львів, – 1973. 14. Шемшученко Ю.С. Организационно-правовые вопросы охраны окружающей среды в СРСР: К., Наук. Думка, 1976. – 276 с. 15. Андрейцев В.І. Правовий режим використання, відтворення та охорони земель // Екологічне право: Особлива частина. – К.: Істина, 2001. – С. 277-278. 16. Андрейцев В.І. Земельне право і законодавство суверенної України: Актуальні проблеми практичної теорії. – К.: Знання, 2005. – 445 с. 17. Андрейцев В.І. Конституційно-правові проблеми реалізації режиму землі як основного національного багатства // Вісник Київського національного університету. Юридичні науки. – 2003. – Вип.51. – С. 106-112. 18. Балюк Г.І. Екологічне право України: Конспект лекцій у схемах (загальна і особлива частини): Навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 192 с. – С. 103. 19. Балюк Г.І., Саркісова Т.Б. Правовая охрана земли як основного національного багатства // Земельне право України: підручник / Г.І. Балюк, Т.О. Коваленко, В.В. Носік та ін. за ред. В.В. Носіка. – К., 2008. – 511 с. – С. 281-284. 20. Віварченко О.А. Правовая охрана земель в Україні // Вісник господарського судочинства. – 2009. – № 4. – С. 74-83. 21. Гавриш Н.С. Правове забезпечення охорони земельних ресурсів // Земельне право України: Підручник / за ред. О.О. Погрібного та І.І. Каракаша. – Вид. 2, перероб і доп. – К.: Істина, 2009. – 600 с. 22. Гавриш Н.С. Правове забезпечення використання й охорони земель та земельних ресурсів // Екологічне право України: підручник для студентів вищих навч. закладів / за ред. Каракаша І.І. – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 329-349. 23. Кобецька Н.Р. Правовий режим використання та охорони земель // Кобецька Н.Р. Екологічне право України: навч. посіб., 2-ге видання-К., 2009. – 352 с. – С. 140-161. 24. Кудінов В. Правове регулювання охорони земель: стан та перспективи // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 11 (167). – С. 104-107. 25. Кулинич П.Ф. Правові засади охорони та використання земель // Екологічне право України. Академічний курс: Підручник. – Друге видання / За ред. Ю.С. Шемшученка. – К., 2008. – 720 с. – С. 318-352. 26. Кулинич П.Ф. Правовая охрана земель // Земельне право України: підручник / В.І.Семчик, П.Ф. Кулинич, М.В. Шульга. – К.: "Ін Юре", 2008. – 600 с. – С. 349-380. 27. Кулинич П.Ф. Правовая охрана земель // Земельне право України: підручник / М.В. Шульга (кер. авт. кол.), Г.А. Анісімова, Н.О. Багай, А.П. Гетьман та ін.; За ред. М.В. Шульги. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 368 с. – С. 219-231. 28. Мірошніченко А.М. Правове забезпечення охорони земель // Мірошніченко А.М. Земельне право України: підручник. – 2-ге вид.-К., 2011. – С. 385-402. 29. Мірошніченко А.М., Марусенко Р.І. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України. – К.: Правова єдність, 2009. – 496 с. – С. 363-382. 30. Носік В.В. Право власності на землю Українського народу: Монографія / Носік В.В. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с. 31. Семчик В.І. Земля під охороною закону // Право України. – 2008. – №11. – С. 57-63. 32. Титова Н.І. Правові аспекти охорони земель / Н.І. Титова // Генеза, географія та екологія ґрунтів: 36. наук. пр. Міжнар. конф. (Львів, 16-18 вересня 1999 року, Львів, 1999. – С. 214-218. 33. Фролов М.О. Науково-практичний коментар глави 26 Земельного кодексу України // Земельний кодекс України: Науково-практичний коментар / за аг. ред. В.І. Семчика. – 3-є вид. – К.: Ін Юре, 2007. – 896 с. – С. 631-659. 34. Шульга М.В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях / Шульга М.В. – Х.: Фирма "Консум", 1998. – 224 с. 35. Шульга М.В., Лейба Л.В. Правове регулювання охорони та використання земель / Екологічне право України: підручник / За ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. – Х., 2009. – 328 с. – С. 159-174. 36. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 37. Земельний

кодекс України від 25 жовтня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27. 38. Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 року Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №39. – Ст. 349. 39. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546. 40. Бусуйок Д.В. Правове регулювання процедури здійснення державного управління у сфері використання і охорони земель // Часопис Київського університету права. – 2010. – №3. – С. 210 – 214. 41. Гавриш Н.С. Відповідальність за забруднення та засмічення ґрунтів в Україні // Автореф. дис. ...к.ю.н. спеціальність 12.00.06. – К., 2001. – 20 с. 42. Ковальчук Т.Г. Правове забезпечення організаційно-технічних засобів охорони земель // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. Вип.59. – 2004. – С. 164-170. 43. Ковальчук Т.Г. Правові аспекти юридичних засобів охорони земель // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. Вип.61. – 2004. – С. 68 – 72. 44. Краснова М.В. Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти): монографія / М.В. Краснова. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. – 439 с. 45. Коваленко Т.О. Ефективність законодавчого забезпечення державного контролю у сфері використання та охорони земель // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – №10. – С. 51-59. 46. Кичиліук Т.С. Актуальні питання правового забезпечення управління в галузі використання й охорони земель // Юридична Україна: правовий часопис. – 2010. – №8 (92). – С. 84-89. 47. Лісова Т.В. Деякі питання державного управління в галузі використання й охорони земель // Проблеми законності: республіканський міжвідомчий науковий збірник; Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2007. – Вип. 85. – С. 74-80. 48. Разметаєв С.В., Стрельник В.В. Екологічний аудит як правовий інструмент охорони земель // Співвідношення екологічного, природо-ресурсного, земельного та аграрного права: матеріали до круглого столу 9 грудня 2011 р. / За заг. ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. – Х.: Національний університет "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого", 2011. – 250 с. – С. 180-183. Шульга А.М. Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування: Автореф. дис. ...к.ю.н. Х., 2004. – 17 с. 50. Шульга М.В. Щодо участі громадськості в забезпеченні використання та охорони земель // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. Вип. 49. – 2003. – С. 85-87. 51. Мураховська О.О. Адміністративно-правові аспекти охорони сільськогосподарських земель від забруднення та засмічення // Право та державне управління: збірник наукових праць / Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2011. – № 3. – С. 44-48. 52. Оверковська Т.К. Правові засади охорони земель від забруднення та псування в Україні: автореф. дис. ...к.ю.н.: спец. 12.00.06. – К., 2008. – 20 с. 53. Бондарчук Н.В. Правове забезпечення раціонального використання та охорони земель авіаційного транспорту України // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 4. – С. 267-270. 54. Булах І.Г. Правове регулювання використання та охорони земель оздоровчого призначення: Автореф. дис. ...к.ю.н. спеціальність 12.00.06. – Донецьк. – 2010. – 19 с. 55. Гапощенко Т.М. Особливості правового режиму земель автомобільного транспорту та дорожнього господарства: Автореф. дис. ... к.ю.н., спеціальність 12.00.06. – Х., 2007. – 20 с. 56. Греков В.О. Проблеми використання та охорони земель сільськогосподарського призначення в умовах земельної реформи // Екологічний вісник. – 2008. – №3 (49). – С. 2-10. 57. Ковальчук Т.Г. Правові аспекти ґрунтозахисних гарантій охорони земель // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. Вип. 58. – 2004. – С. 112-116. 58. Костецька О.Я. Правові аспекти охорони сільськогосподарських угідь // Проблеми законності: академічний збірник наукових праць; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2009. – Вип. 103. – С. 126-131. 59. Кравченко С.Д. Контроль за охороною та використанням земель житлової та громадської забудови в містах України // Автореф. дис. ...к.ю.н.: 12.00.06. К., 2010. – 16 с. 60. Кулинич П.Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: Монографія. – К.: Логос, 2011. – 668 с. 61. Кулинич П.Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: Автореф. дис. ...д.ю.н., спеціальність 12.00.06. – К., 2012. – 39 с. 62. Ониськів О.М. Правове регулювання використання та охорони земель смуг відведення залізниць // Вісник господарського судочинства. – 2011. – №1. – С. 138-142. 63. Петлюк Ю.С. Правовий режим земель оздоровчого призначення // Автореф. дис. ...к.ю.н. спеціальність 12.00.06. – К., 2009. – 16 с. 64. Ришкова Л.В. Правове регулювання охорони та використання особливо цінних земель: Автореф. дис. ...к.ю.н., спеціальність 12.00.06. – Х., 2010. – 17 с. 65. Санніков Д.В. Правовий режим земельних ділянок для садівництва громадян // Автореф. дис. ...к.ю.н. спеціальність 12.00.06. – Х., 2009. – 19 с. 66. Чопик О. Правові заходи охорони земель лісогосподарського призначення // Юридична Україна. – 2011. – № 2. – С. 68-75. 67. Шаптала О.С. Раціональне використання й охорона земель сільськогосподарського призначення // Держава та регіони. – 2007. – №2. – С. 117-122. 68. Вівчаренко О. "Загрози" – універсальний спосіб визначення заборон і обов'язків у сфері правової охорони // Вісник Львівського університету ім. Івана Франка. – 2010. – Вип.51. – С. 279-284. 69. Костецька О.Я. Правове забезпечення співвідношення публічних і приватних інтересів у сфері охорони земель // Проблеми законності: республіканський міжвідомчий науковий збірник; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2008. – Вип. 95. – С. 138-141. 70. Кулик Н.І. Публічно-правові

засади охорони земель // Проблеми законності: республіканський між-відомчий науковий збірник; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2008. – Вип. 95. – С. 146-148. 71. Про рішення Ради національної безпеки і оборони від 21 листопада 2008 року Про виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України з питань регулювання земельних відносин, використання та охорони земель: Указ Президента України від 12.01.2009 р. №5/2009 // Офіційний вісник України від 23.01.2009 р., №2, стор. 259, стаття 54. 72. Національна програма охорони земель на 1991-2040 рр. (Проект) / – К., 1997. – 130 с. 73. Про направлення на повторне перше читання проектів законів України про Загальнодержавну програму використання та охорони земель: Постанова Верховної Ради України від 02.11.2004 р

// <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2133-15>. 74. Шульга М.В. До питання про стабільність державної земельної політики // Правові аспекти реалізації екологічної та природо-ресурсної політики [Текст] / матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 7-8 жовт. 2011 р. м.Дніпропетровськ / редкол.: В.І. Андрейцев та ін.- Д: Національний гірничий університет, 2011. – 190 с. – С. 70-71. 75. Краснова М.В. Концепт екологічного права та його співвідношення з іншими галузями права // Співвідношення екологічного, природо-ресурсного, земельного та аграрного права: матеріали до круглого столу 9 грудня 2011 р. / За заг. ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. – Х.: Національний університет "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого", 2011. – 250 с. – С. 34-40.

Надійшла до редколегії 15.03.12

УДК 349.41

Т. Коваленко, канд. юрид. наук, доц.

ЛОГІКО-СТРУКТУРНІ ДЕФЕКТИ ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ

В статті визначаються юридичні ознаки логіко-структурних дефектів земельно-правових норм, аналізуються такі їх різновиди як юридичні дефекти внутрішньої форми (структури) земельно-правової норми, а також колізія, конкуренція, прогалини, дублювання правових норм, спрямованих на регулювання земельних відносин.

Ключові слова: земельне право; логіко-структурні дефекти земельно-правових норм; юридична колізія; конкуренція норм; юридичні прогалини; дублювання правових норм.

В статье определяются юридические признаки логико-структурных дефектов земельно-правовых норм, анализируются такие их виды как юридические дефекты внутренней формы (структуры) земельно-правовой нормы, а также коллизия, конкуренция, пробелы, дублирование правовых норм, направленных на регулирование земельных отношений.

Ключевые слова: земельное право; логико-структурные дефекты земельно-правовых норм; юридическая коллизия; конкуренция норм; юридические пробелы; дублирование правовых норм.

In the article the legal characteristics of logical-structural defects of the land law norms have been determined; such types of legal defects as defects of internal form (structure) of land law norms, as well as legal conflicts, competitions, gaps, duplications of legal norms, directed to regulate land relations, have been analyzed.

Key words: land law; logical-structural defects of the land law norms; legal conflicts; competition of legal norms; legal gaps; duplications of legal norms.

Рівний та вільний доступ до землі, реалізація конституційних вимог щодо охорони землі як основного національного багатства, гарантованість земельних прав громадян, юридичних осіб, держави та територіальних громад забезпечуються існуючою в державі системою земельно-правових норм та їх зовнішнім закріпленням у відповідних джерелах земельного права. Перешкодою на шляху досягнення мети правового регулювання земельних відносин є юридичні дефекти.

Дефекти земельно-правових норм, спрямованих на забезпечення раціонального використання та охорони земель, здійснення прав на земельні ділянки різними суб'єктами, проявляють ті чи інші недоліки правового регулювання, серед яких можна назвати прогалини, колізії, декларативність, невизначеність правових принципів та норм, безсистемність та непослідовність прийняття нормативно-правових актів земельного законодавства, відсутність механізмів реалізації правових приписів, термінологічні, логічні, граматичні помилки в текстах нормативно-правових актів тощо, які негативно впливають на ефективність правового регулювання земельних відносин в Україні.

В теорії права та галузевих науках юридичні дефекти правових норм залежно від їх змісту поділяють на логіко-структурні та техніко-юридичні [3; 8, 15; 14]. Логіко-структурні дефекти з'являються внаслідок недотримання правил логіки при побудові правової норми та її закріпленні в тексті нормативно-правового акта, а також у випадку порушення вимог щодо структури правової норми.

У правовій доктрині до логіко-структурних дефектів правових норм відносять колізії, антиномію (суперечності права), прогалини в праві, зайве (надмірне) дублювання, нераціональне розташування правових норм, логічну недосконалість правових конструкцій, незбалансованість диспозицій та санкцій правових норм, незбалансованість законодавчого регулювання окремих правових інститутів [12, 12; 13, 7]. В цілому з наведеними позиціями можна погодитись, проте нераціональне розташування правових приписів більше стосується форми

нормативно-правового акта, а не його змісту. Логічною недосконалістю правових норм навряд чи можна віднести до видів юридичних дефектів. Вона швидше виступає причиною появи дефектів у правовому регулюванні земельних відносин, зокрема таких як невизначеність правових приписів.

Юридичні колізії як різновид логіко-структурних дефектів земельно-правових норм є "відмінностями або суперечностями між приписами правових актів, що регулюють ті самі суспільні відносини, пов'язані із використанням, охороною та відтворенням земель" [9, 15]. Істотною ознакою колізії правових норм, спрямованих на регулювання земельних відносин, є відмінність результатів застосування таких норм, що призводить до формування суперечливої практики регулювання певних земельних відносин та вирішення певних земельних спорів, породжує невизначеність правового впливу на сферу земельних відносин внаслідок неможливості прогнозування результатів застосування тих чи інших правових норм, негативно впливає на гарантованість прав суб'єктів земельних правовідносин. Зокрема, аналіз змісту правової норми щодо набувальної давності на нерухоме майно, закріпленої у ст. 119 Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 р. (далі – ЗК України) та ст. 344 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р. (далі – ЦК України), свідчить про істотні відмінності результатів застосування вказаних правових приписів. Так, у ст. 119 ЗК України гарантовано право громадянина лише на звернення до уповноважених органів щодо оформлення права власності чи права користування земельною ділянкою, якою особа добросовісно, відкрито та безперервно користується протягом 15 років. На відміну від ЗК України, у ст. 344 ЦК України не обмежується коло суб'єктів, які можуть набувати право власності на нерухомість на підставі набувальної давності лише громадянами, так як така можливість передбачена для всіх осіб, які можуть бути власниками певних об'єктів нерухомого майна. Крім того, у ЦК України гарантується право на отримання нерухомого майна

